

(Forkortet utsnitt fra kap 8 i Sigurd Skirbekk: *Ideologi, myte og tro ved slutten av et århundre. Sosiologisk kulturteori og funksjonsanalyse*. Tano / Aschehoug, Oslo 1999.)

Sigurd Skirbekk:

Menneskerettighetene - antroposentriske rettigheter og et motperspektiv

Antroposentriske rettigheter

Når det tales om *rettigheter* i legal sammenheng, kan det bety flere ting. Rettigheter kan være formulert som sivile rettigheter. Borgere av et bestemt samfunn tilkjennes beskyttende bestemmelser som begrenser myndighetens forvaltning over dem. Rettigheter kan også være formulert som naturrett, med gyldighet for alle mennesker uansett samfunnstilhørighet. Det betyr at alle personer er funnet å ha egenskaper som gir grunnlag for bestemte krav, negative eller positive, i forhold til myndighetene. FNs menneskerettighetserklæring fra 1948 er skrevet, i alle fall fortolket, ut fra slike forutsetninger. Flere forskere har framholdt at denne erklæringen har naturrettstenkningen som en forutsetning. Dette betyr at de som vil forsvare erklæringens opphøyde status, må kunne vise til at naturretten er gyldig og at erklæringens intensjoner og ordlyd faller innenfor naturretten.

Naturrettstenkningen har lange tradisjoner i vestlig filosofi og teologi. Klassisk og kristen middelaldersk tenkning framholdt eksistensen av en universell rettsorden, utgått fra Gud og naturens fornuft. Etter hvert kom individets vilje i fokus, på bekostning av den universelle fornuft. Senere ble individets rett til å foreta personlige valg sett som et menneskelig adelsmerke. Læren om en universell rettsorden ble dermed forandret, til noe som enkelte har ment er det stikk motsatte av det opprinnelige: En lære om individets naturlige frihet, uavhengig av moralsk, religiøse og moralske ordninger.

Flere av dem som var med på å vedta erklæringen i 1948, så behovet for en grunngeving av dens naturrettslige status. Fra Brasil kom det f.eks. forslag om å ha med formuleringen "alle mennesker er skapt i Guds bilde". I et utkast het det at "alle mennesker er ... av naturen utstyrt med fornuft og samvittighet". Men for ikke å sette disse to former for grunngeving opp mot hverandre, ble teksten, etter forslag fra Belgia og Kina, vedtatt uten en bestemt henvisning, slik at folk kunne stå fritt til å tolke begrunnelsen for artikkel 1: "*Alle menneske er født frie og med samme menneskeverd*

og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd."

Denne måten å løse konflikter på, kan være typisk for politiske beslutningstakere, men den gir få holdepunkter for dem som vil etterprøve naturrettsankegangen bak erklæringen. De senere tilføyelser til erklæringen, der stadig nye rettigheter er lagt til de opprinnelige, kan fortelle en god del om en publikumsorientert pragmatisk holdning fra politikernes side, men de sier lite om hvorvidt rettighetene har status som en overordnet naturrett.

I ettertid har filosofer og forskere måttet prøve å finne ut om erklæringen lar seg forsvare som gyldig naturrett, og i så fall ut fra hvilken begrunnelse. Erklæringen må forutsette at det finnes et område for naturretten (*ius naturale*) som står over og setter grenser for både gyldig folkerett (*ius gentium*) og sivilrett (*ius civile*). Gyldighetskriteriet må nå som tidligere være meningsfylde, sannhet, rett.

At noe kalles naturrett betyr ikke at det er av natur, men at denne retten er basert på noe mer grunnleggende enn tidsbestemt jus og stedsbestemte politiske vedtak. En påvisning av felles normer i alle samfunn kunne gitt grunnlag for naturrettslige betraktninger. Ellers er det ut fra refleksjon over nødvendige forutsetninger for det som framstår som gitt, at naturrettslige normer vanligvis blir avledet.

Opp gjennom historien har det vært gjort flere forsøk på å bestemme naturretten i substansielle former, men med resultater som talsmenn for senere generasjoner gjerne har funnet at ikke kan være universelle likevel. Også menneskerettighetene har vært forsøkt begrunnet substansielt. Slike begrunnelser kan ha tatt utgangspunkt i at mennesket kan utvikles til en *person* - og det betyr at det har fornuft, vilje og samvittighet - egenskaper som skiller mennesket fra andre levende vesener og setter det i en særstilling i naturen. Innvendingene mot denne type begrunnelser for de allmenne rettigheter har blant annet gått ut på at ikke alle individer av menneskearten er utstyrt med et potensiale for å utvikle slike egenskaper. Dessuten har ikke alle med et slikt potensiale, utviklet det på en måte som tilsier en opphøyet moralsk status. Dessuten er sjansene for å kunne utvikle slike egenskaper i høy grad avhengig av egenskaper ved det samfunn og den kultur der et individ vokser opp.

Henvisninger til kvaliteter som er avhengig av bestemte kulturer for å realiseres, kan vanskelig framstå som en begrunnelse for at individet har slike egenskaper uavhengig av kulturell tilhørighet. I artikkel 2 heter det like fullt: "*Enhver har krav på de rettigheter og friheter som er nevnt i denne erklæringen, uten forskjell av noen art, f.eks. på grunn av rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller andre forhold*".

Forsøk på å framheve menneskets særstilling ut fra dets potensiale i stedet for dets aktualitet, kan føre utenom noen problemer, men fører over i nye. Teoretisk kunne en fokusering på menneskets potensielle mulighet for å bli en fullverdig person, begrunne et naturrettslig forsvar for fostre og barn, men neppe for alle voksne som har realisert sitt potensiale på en dårlig måte. Likevel brukes rettighetstenkningen til å legitimere foreldres rett til å avlive fostre, det vil si potensielle personer, mens livet til alle voksne individer - også til de som har brukt sin personlighetsutvikling til en åpenbar destruktiv virksomhet for menneskeheten - blir forsvart som hellig bare fordi også disse individer tilhører menneskearten.

Logisk sett er dette underlig. Dersom menneskerettighetene gir uttrykk for en naturlov som står over de nasjonale lover, og som kan gi rett til liv også for individer som dømmes til døden etter lokale lover, vil det kunne argumenteres for at den samme naturretten i prinsippet kan fradømme livet til bestemte individer som forsvares av en lokal lovgivning. Likevel, og til tross for alle argumenter som taler for at vi kunne ha blitt spart for både varm krig og kald krig dersom vi hadde hatt en etikk som kunne ha tillatt en tidlig avlaving av personer som Adolf Hitler og Josef Stalin, er det i vår kultur et nærmest udiskutabelt tabu at kalkulert drap i enhver sammenheng representerer den største umoral. En relativisering av ulike individers verd og rettigheter anses å være farligere enn alt hva en absoluttert individualetikk kan føre med seg.

Den utilitaristiske filosofen Peter Singer har på sin side argumentert for at det ikke finnes noen intellektuelt holdbar begrunnelse for å la grensen for hva som er hellig, løpe parallelt med en avgrensning av alle eksemplarer av vår art på denne jord. Dette blir i alle fall vanskelig dersom vi ikke vil operere med en metafysisk referanse for at alle mennesker har en oppgave med sitt liv. Forfatterne av menneskerettighetserklæringen har like fullt holdt både metafysiske og teologiske begrunnelser på armlengdes avstand.

Erklæringen har vært forsøkt forsvart ved å inkludere grensene for verneverdig liv til også å gjelde dyra i naturen. Dette har blant annet vært knyttet opp til buddhistisk lære om at alle levende vesener må antas å ha vært menneskelige personer i et tidligere liv. Disse forsøkene må imidlertid sies å ha endt i det esoteriske eller absurde. Det er meningsløst å forestille seg en fungerende natur der alt liv blir vernet like mye. Ikke engang de mest naturromantiske ønsker et ikke-graduert forsvar av alle livsformer i dyreriket, fra hyener til aidsvirus.

Selv om forskjellige forsøk på en substansielt begrunnet naturrett ikke har ført fram, betyr det likevel ikke at naturretten er død. Moderne filosofi har framholdt at det gis visse universelle forutsetninger for å holde noe som sant og rett. Enhver sannhetsoppfatning, uansett substansielt innhold, må være kommunikativt åpen for å kunne påberope seg overindividuell autoritet. Hvis en påstått sannhet ikke er åpen for kommunikativ prøving, kan vi ikke vite om den er sann, eller om den er den sanneste vi kjenner til.

Testen på menneskerettighetserklæringens naturrettslige status, og dermed dens overordnede moralske autoritet, blir dermed avhengig av om den framstår som kommunikativt åpen. Fortalen, det såkalte *preamblet*, til menneskerettighetserklæringen forteller en god del om hva slags status denne erklæringen har. Her heter det blant annet:

- Da anerkjennelsen av menneskeverd og like og umistelige rettigheter for alle medlemmer av menneskeslekten er grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred i verden,

- da tilsidesettelse av og forakt for menneskerettighetene har ført til barbariske handlinger som har rystet menneskehetens samvittighet,

- og da framveksten av en verden hvor menneskene har tale og trosfrihet og frihet fra frykt og nød, er blitt kunngjort som folkenes høyeste mål...

- da en allmenn forståelse av disse rettigheter er av den største betydning for å virkeliggjøre denne forpliktelse,

Kunngjør

Generalforsamlingen

nå denne verdenserklæringen om menneskerettighetene som et felles mål for alle folk og alle nasjoner, for at hvert individ og hver samfunnsmyndighet, med denne erklæring stadig i tankene skal søke gjennom undervisning og oppdragelse å fremme respekt for disse rettigheter og friheter, og ved nasjonale og internasjonale tiltak å sikre at de blir allment og effektivt overholdt både blant folkene i medlemsstatene selv og blant folkene i de områder som står under deres overhøyhet."

Denne teksten kan virke oppløftende, pompøs eller frastøtende. Men i alle fall er det en tekst som står fjernt fra en diskuterende åpenhet om egen status. En dypere begrunnelse forut for de mange da-påstandene mangler fullstendig. De som kunne ønske å diskutere holdbarheten av de påståtte sammenhenger mellom mål og midler, og de som ikke vil godta påstanden om at frihet fra frykt og nød uten videre er folkenes høyeste mål, de plasseres utenfor det som kan diskuteres på erklæringens premisser og kommer i klasse med folk som har fremmet "barbariske handlinger som har rystet menneskehetens samvittighet".

På tross av denne selvimmuniseringen, er det likevel saklig grunn til å reise innvendinger, ikke minst mot erklæringens pretenderte status. Det finnes artikler i erklæringen som kan forsvares som del av en universelt gyldig naturret, i den forstand at ingen kan gjøre krav på en rasjonelt overlegen posisjon dersom de vil argumentere mot artikkelen. Hvis noen f.eks. vil legitimere å behandle en annen person bare som et objekt, har vedkommende brutt vilkårene for kommunikativt fellesskap og dermed for muligheten til å legitimere sitt eget syn som overlegent. Det er ikke mulig å argumentere logisk for at mennesker med kommunikative evner egentlig er slaver eller bare objekter for et økonomisk eller politisk formål. Dette kunne inngått som en premiss for artikkel 5: "*Ingen må utsettes for tortur eller grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff*". Men andre artikler kan ikke gis en tilsvarende status tilordnet en naturrettlig argumentasjon. Derfor er det prinsipielt betenkelig at gode og dårlige artikler forsvares i én innpakning, og at forsvaret av hele pakka gjøres til et moralsk tabu.

Flere av artiklene framstår som tidsbestemte og lite gjennomtenkte. Det kan gjelde kombinasjonen av artikkel 3 og 25. I artikkel 3 hevdes det at "*Enhver har rett til liv, frihet og politisk sikkerhet*", mens det i artikkel 25 hevdes at "*Enhver har rett til en levestandard som er tilstrekkelig for hans og hans families helse og velvære, og som omfatter mat, klær, bolig, og helseomsorg og nødvendige sosiale ytelser, og rett til trygghet i tilfelle av arbeidsløshet, sykdom, arbeidsuførhet, enkestand, alderdom eller annen mangel på eksistensmuligheter som skyldes forhold han ikke er herre over*". I praksis betyr dette at én art på denne jord har lov til å formere seg så mye den vil og å forsyne seg av alt den finner nødvendig for egen velvære, uten at det settes noen økologiske begrensinger på denne artens rettigheter i så måte. Forfatterne av disse artiklene må ha hatt en før-økologisk bevissthetshorisont eller forutsatt at vi lever på en klode med tilnærmet ubegrensede ressurser, eventuelt at framtidige medlemmer av menneskeslekten vil bli så fornuftige og moralske at de av fri vilje bare vil reprodusere seg og konsumerer

innenfor økologisk forsvarlige rammer. Det er grunn til å mene at disse forutsetningene er så dristige at de grenser til det uansvarlige.

Men fordi om menneskerettighetene som helhet ikke lar seg innordne i en form for naturrett som lar seg forsvare på intellektuelt grunnlag, pretenderer den likevel å framstå med politisk autoritet. Både teksten og omstendigheten omkring dens tilblivelse kan kaste lys over denne autoriteten. Det er fortellingen om menneskehetens opplevelser under den annen verdenskrig, og et inderlig ønske om at ikke nye despotier skal slippe løs tilsvarende krefter, som har vært det moralske appellgrunnlag for erklæringen. Malen for teksten er den amerikanske uavhengighetserklæringen.

I og for seg er ikke erklæringen underlig når den ses ut fra de erfaringer som dens forfattere hadde. Det påfallende er heller hvordan framstillingen har ingredienser som passer inn i mytenes fem kjennetegn. Referansen til krigens kamp og gru er en kjent fortelling som de fleste vil mene har noe viktig å utsi. Når preamblet refererer til en "forakt for menneskerettighetene som har ført til barbariske handlinger" og setter dette opp mot "framveksten av en verden hvor menneskene har tale og trosfrihet og frihet fra frykt og nød", fortettes krigens strid til to krefter som representerer det onde og det gode. Samtidig er framstillingen så allmenn at den får en erketyrisk karakter som kan gjenfinnes i mange forskjellige situasjoner. Det er her vi finner det mytiske mønster i fortolkningen av rettighetene.

Det er viktig å kunne bestemme den intellektuelle status til erklæringen hvis vi vil gjøre oss opp en mening om hvordan den motstår korreksjon og hvordan dette kan lede til misbruk. I den grad erklæringen passer inn i kriteriene på en myte, kan vi for eksempel forvente at den disponerer for å gjøre menneskerettsrelaterte spørsmål til et valg mellom det gode og det onde, framfor dilemmaer mellom varierende onder. Erklæringens mytiske posisjon kan også forklare hvorfor mange anser kritikk av den som farlig og nesten som et angrep på den moralske verdensordning. Denne statusen gjør det videre forståelig hvorfor det blir så vanskelig å trekke ut spesielt tvilsomme elementer i erklæringen, dersom alle elementene oppfattes som viktige for en meningsbærende helhet. En slik helhetstenkning kan likevel på sikt virke mot sin hensikt; ettersom de som kan argumente mot deler av erklæringen, kan få en grunn til å forkaste alt sammen.

Det er særlig fortalen, med den implisitte fortelling om menneskerespekt og menneskeforakt, som setter menneskerettighetserklæringen av 1948 inn i en mytisk sammenheng. Overbevisningen om at menneskeverdet kan bli sikret ved en overholdelse av denne erklæringen, må kategoriseres som tro. Dette har gitt seg mange utslag, blant annet i forskjellige sammenhenger der reformatorer på undervisningsfronten har ønsket å begrunne sin virksomhet i et verdigrunnlag som skulle omfatte alle. I 1990-årenes utkast til et felles verdifag i de offentlige skoler i vårt land, ble det for eksempel gjort framlegg om en diskuterende og ikke-forkynnende framstilling av kristendommen, mens menneskerettighetene skulle ha status som noe elevene skulle "få forståelse for"^a.

Oppfatningen om at alle mennesker har en lik menneskerett, uavhengig av kultur, tjener til å underbygge en autonomisert individoppfatning. En slik individoppfatning passer inn som et premiss for flere av artiklene i FNs menneskerettighetserklæring, ikke minst de siste. På samme tid kan erklæringen bidra til både å underbygge og immunisere en etikk for individuell selvrealisering.

Forbildet til denne erklæringen er i første rekke den amerikanske uavhengighetserklæring, der det ble hevdet at det amerikanske folk tok det som selvvinnlysende - *self-evident* - at mennesket var utstyrt med en rekke individuelle rettigheter. Det kan her skytes inn at Thomas Jefferson, som skrev utkastet til den amerikanske erklæringen på 1770-tallet, levde i en nokså spesiell periode i vestlig kulturutvikling. Dette var de optimistiske tiår mellom en tidsalder dominert av teologiske tolkninger av menneskets medfødte synd og en etterfølgende tid som har måttet forholde seg både til erfaringene med den franske revolusjon og til nyere forskning om menneskets natur. Det kan også hevdes at de amerikanerne som på 1700-tallet sluttet seg til uavhengighetserklæringen, først og fremst tenkte på sine rettigheter som borgerlige rettigheter for frie menn, ikke som rettigheter som også skulle gjelde uavkortet for kvinner eller for slaver. Jefferson var selv slaveeier.

I tillegg kommer at både den amerikanske erklæringen av 1776 og FN-erklæringen av 1948 var begge preget av praktisk politiske programmer, rettet mot det tradisjonalistiske og rojalistiske England og mot moderne totalitære stater.

Det tidsbestemte ved tankeføringen bak erklæringen betyr ikke at den behøver å være uten aktualitet og gyldighet. Enkelte utlegninger kan koples til en allmenn naturret. Erklæringen kan fortsatt ha en korrigerende funksjon for politiske forhold i flere land og sivilisasjoner. Alle fungerende sivilisasjoner er avhengige av å kunne forholde seg til en del felles spilleregler på tvers av sivilisasjonsgrensene. Blant annet kan det argumenteres for at alle sivilisasjoner med moderne pretensjoner vil måtte gi autoritet til rasjonell kommunikasjon og fortrinnsvis forsøke å løse konflikter med fredelige midler.

Likevel er det ikke gitt at FN-erklæringen fra 1948 i lengden vil bli allment akseptert som en tekst med en slik autoritet. Forutsetningen for dette måtte enten være at andre sivilisasjoner utviklet seg i det samme spor som det vestlig sivilisasjon har fulgt, eller at den vestlige sivilisasjon beholdt sin dominerende posisjon i forhold til de andre sivilisasjonene. Begge forutsetninger virker urimelige. Vestlig sivilisasjon taper terreng i forhold til sin tidligere dominans. Andre sivilisasjoner har ikke kulturelle forutsetninger tilsvarende det vestlige når det gjelder å gi rom for individualismen.

Det er med andre ord noe falskt i postulatet om at vestlige utlegninger av menneskerettighetene skulle representere universelle menneskelige moralnormer. Det kan til og med hevdes at et slikt postulat er umoralsk, men ikke fordi en del despoter vil hevde noe slikt når de ønsker å kvitte seg med et overnasjonalt oppsyn. Også mange anstendige mennesker i andre sivilisasjoner ser det som betenkelig å skulle være underlagt en moralsk kontroll fra tidligere kolonimakter og fra stater som har utmerket seg ved en tvilsom utnyttelse både av fremmede folk og av et felles naturgrunnlag. Til overmål kan disse argumentere for at en vestlige form for individmoral virker moralsk oppløsende på forhold i deres egne land. Argumentene kan dels gå ut på at vestlige moralregler kommer i veien for en nødvendig begrensning av folketilveksten, dels at de hindrer effektive sanksjoner mot forskjellige utbyttere. Dessuten kan det bli hevdet at idealiseringen av individuell frihet, uten en tilsvarende bremse på frihetens utvekster, er i seg selv umoralsk.

Innenfor vestlig sivilisasjon er det mulig å forsvare individuell frihet i forhold til samvittighetsnormer, institusjonelt begrunnet i en teologisk og filosofisk sammenheng. Men heller ikke moderne vestlige stater har klart å opprettholde forbindelsen til sine moralske røtter, langt mindre å finne funksjonelle ekvivalenter. Referansene til den gode samvittighet er i stedet blitt en legitimering av gode følelser som en tilstrekkelig begrunnelse for at noe er riktig, ofte kombinert med oppfatninger om at moral egentlig er uavhengig av fornuftige kalkuleringer. Høy moral kan dermed bli utlagt som livsvalg som ikke tjener verken oss selv eller våre etterkommere, men som bare er i overensstemmelse med visse abstrakte prinsipper om individuelle rettigheter. Dette er en moraloppfatning som står i rak motsetning til asiatiske oppfatninger av moral, som det som tjener slekt og samfunn og ikke bare individets impulser.

Nytidens vestlige menneskerettstenkning er en del av en antroposentrisk moralforståelse, utviklet som en reaksjon på politiske misbruk av en teosentrisk moralforståelse. Denne sammenhengen, med et innslag av tro og antitro, er viktig for å forstå hvordan de tidligere humanister tenkte seg at individet ville ha en tilstrekkelig sterk samvittighet til at en fristilling var moralsk forsvarlig. Spesielt i visse protestantiske miljøer ble det tatt for gitt at samvittighetens røst og miljøets sanksjoner ville være tilstrekkelige til å utvikle en ansvarlig individualisme.

Imidlertid kom miljøets sanksjoner etter hvert til å endre seg, den opplevde samvittighet like så. Der samvittigheten forble sterk, kunne opplevelsen av skyld virke knugende på livslysten. Mens en kirkelig formidlet skyld har vært ledsaget av en lære om stedfortredende skyld, og et tilbud om syndenes forlatelse, ble den sekulærhumanistiske skyld uten en instituert forløsning. Dette bidro i sin tur til at mange sekulær-humanistister har forsøkt å unngå 'skyldfølelse'^a, og etter hvert forsøkt å forklare moralske reaksjoner som et resultat av arv og miljø. Dermed har det også blitt lagt et psykologisk grunnlag for å fortolke ikke bare moral, men kultur i det hele, i dels et objektiverende kausalperspektiv og dels et subjektivtiverende perspektiv for opplevelser. Hvis objektiv vitenskap oppfattes å skulle legitimere en tradisjonell humanisme på et slikt grunnlag, er forutsetningene lagt for mange typer av tvilsom informasjonssortering.

Selv om de fleste vil være enige i at menneskerettighetene var høyverdige idealer, er det vanskelig å tenke seg at de kan stå helt på egne ben. For å kunne inngå i en bærekraftig tilpasning, må de forutsette mange kulturelle og samfunnsmessige ordninger. I samfunn som ikke en gang har tradisjoner for en institusjonalisert støttet samvittighetsmoral, er det stor sannsynlighet for at idealiseringen av individuell frihet først og fremst vil legitimere forskjellige former for egoisme, noe som på sikt vil gå ut over knappe fellesgoder i disse landene. På denne bakgrunn er det ikke underlig at enkelte talsmenn fra andre sivilisasjoner har hevdet at det er Resten som bør lære moral til Vesten, og ikke omvendt. Moderne stater innenfor vestlig sivilisasjon klarer ikke selv å holde forbindelsen til sine egne moralske bindinger: Hvilken rett har da vestlige talsmenn til å forvente at sivilisasjoner med andre forutsetninger skal utvikle en moral som kunne sette individuell frihet inn i funksjonelle rammer?

Vestlige forsøk på å tre sitt eget idealiserte selvbylde ned over andre, i universalitetens navn, er ikke bare falskt og umoralsk. De kan også på sikt bli farlig.

Dels fordi mange land med dette fratras muligheten til å utvikles i forhold til sin egen kultur. Dels fordi dette vil skape en bitterhet mot vestlig arroganse som kan slå alvorlig ut, for eksempel den dagen det viser seg å være mangel på viktige livsnødvendigheter, men ikke på menneskemasser.

Et motperspektiv

De fleste nasjoner har undertegnet FN-traktaten om menneskerettigheter. Myndighetene i de fleste nasjoner har like fullt brutt en eller flere av artiklene i den samme traktaten. Dessverre er de artikler som oftest brytes, nettopp de som kunne vært satt inn i en naturrettlig sammenheng, som artikkel 5 om tortur.

Dersom menneskerettighetserklæringen skulle kunne påberope seg overordnet autoritet i forhold til nasjonale og lokale lover og skikker, måtte den kunne gis en overlegen begrunnelse, intellektuelt og moralsk. Sett i forhold til det som var de politiske utfordringer på 1940-tallet, da erklæringen ble utformet, er det ikke så vanskelig å begrunne en slik overlegenhet. Men for generasjoner som ikke er konfrontert med en Stalin og en Mao, og som ikke har nære minner om en Hitler og en Hirohito, men som derimot er stilt overfor alvorlige utfordringer av økologisk art, kan saken stille seg annerledes. FNs menneskerettighetserklæring er ikke blitt justert i forhold til de nye utfordringer, og er i tillegg forsøkt immunisert mot kritisk korreksjon.

Tatt i betraktning den sentrale plass som denne erklæringen har som ramme om kollektivt forpliktende meningsdannelse, gis det flere grunner for å stille spørsmål ved dens status og funksjonalitet. Når den ikke innbyr til dialog, kan det være riktig å møte den med et motperspektiv.

FN-erklæringen tar utgangspunkt i mennesket som individ, og må da forutsette at samfunnsmoral og naturmoral lar seg avlede som forpliktende konvensjoner, besluttet av moralske individer. For en moterklæring kunne det være mer naturlig å ta utgangspunkt i naturgitte livsvilkår, og å se dette som en ramme for en akseptabel samfunnsmoral. Vilkårene for en bærekraftig samfunnsmoral ville i sin tur kunne utgjøre rammen for en individmoral.

En moterklæring kunne begynne med en proklamasjon om at mennesket, til tross for at det har mulighet til å være den klokeste blant skapninger, også har muligheter til fatale former for feiltilpasning. Dette tilsier at hvert individ må la sin frihet bli begrenset av såvel naturgitte grenser som av samfunnsmessige reguleringer. Mennesket er en art blant arter i samspill på en jord med begrensede ressurser. I en tilpasning preget av kamp om livsrom og ressurser, av formering og av konsumpsjon, må mennesket innordne seg i økologiske rammer, hvis det vil gjøre krav på moralsk respekt.

Strengt tatt er mennesket født med bare en udiskutabel rettighet: Retten til å dø. Det er som kulturbærende samfunnsmedlem at et menneske kan utsette denne rettighet fra å fullbyrdes. Hvor lenge den kan utsettes, avhenger av kvaliteten av det samfunn som mennesket er en del av.

Menneskets verdighet kan ikke ses uavhengig av kultur. Som artsvesen får mennesket først og fremst betydning som et nødvendig utgangspunkt for utviklingen av mer høytstående 'kulturater'^a, som forhåpentligvis vil tilpasse seg på en mer fornuftig måte enn homo sapiens. Mennesket har ingen rett til å destruere mulighetene for en slik utvikling ved antroposentriske egenerklæringer om ubegrensede rettigheter for samtidige artsfrender. En erklæring i den retning kunne fordømmes som en forbrytelse mot primatene og potensielt mot livet på jorda.

En første artikkel i en moterklæring måtte gå ut på at ingen som ikke vil innordne seg i den økologiske verden som har gitt forutsetninger for livets fortsettelse, har selv rett til varig liv. Ettersom jorda er et romskip med begrenset plass og ressurser, vil alt liv måtte leves på bekostning av annet liv, innen hver art og i forholdet mellom artene.

En annen artikkel måtte sette grenser for menneskets rett til konsumpsjon. Selv om mennesket trenger mer enn mat og husly for å kunne utvikles på en konstruktiv måte i forhold til sitt potensiale, tilsier ikke dette ubegrenset rett til ressursforbruk med tilhørende forurensing. Heller ikke gir det rett til utbytting av andres ressursgrunnlag. Forskjellige regioner kunne bytte varer og tjenester etter en verdsetting fastsatt ved overnasjonale overenskomster.

Den moralske respektabilitet til et samfunn, er avhengig av dette samfunnets konsumpsjonsmengde i forhold til ressursgrunnlaget. Samfunn som tillater en stor konsumpsjon per innbygger, må forpliktes til å holde innbyggertallet på et tilsvarende lavt nivå. Samfunn som er basert på mange innbyggere i forhold til eget ressursgrunnlag, må balansere dette med et mer beskjedent konsum for hver enkelt. Samfunn som ikke holder seg innenfor internasjonalt anerkjente mål for konsumpsjonsmengde, har brutt de moralske rammer som tilsier solidaritet og støtte fra andre.

En tredje artikkel burde sette grenser for menneskets rett til formering. Foreldreskap kan være en viktig erfaring for et individs menneskelige utvikling, forutsatt at det tar ansvar for sitt avkom. Men heller ikke dette gir rett til et ubegrenset antall barn. Hvordan denne rett begrenses vil være opp til lokale og regionale myndigheter med kjennskap til den kultur der folk vokser opp.

Mennesket kan bare utvikles i ordnete samfunn. Alle har plikt til å arbeide for at deres samfunn blir styrt på ansvarlig måte. Ingen har plikt til å adlyde ledere som styrer samfunn i strid med grunnleggende økologiske retningslinjer. Ingen kan behandle medmennesker bare som objekter. Ethvert samfunn som gjør krav på overindividuell legitimitet må tillate muligheter for opposisjon og korrigerende. De som lar være å gjøre det som er mulig for å begrense utviklingen av totalitær makt, gjør seg medansvarlig for det maktmisbruk som med sannsynlighet vil følge.

Menneskets verdighet kan ikke bare bestemmes etter en universell målestokk for ytelse. Et menneske utvikler sin særegne bevissthet gjennom sin kultur. Dette tilsier at de som bidrar til å utvikle eller opprettholde en høytstående kultur, får en ekstra verdighet i forhold til de som ikke har del i en slik kultur og som heller ikke bidrar til en kulturutvikling i en slik retning. Menneskenes tilpasning vil være avhengig av at forskjellige kulturer blir utviklet, og av at det eksisterer et visst spenningsforhold mellom dem.

Artiklene kunne forfleres og utdypes. Poenget her er bare å påpeke at det er fullt mulig å utvikle menneskerettigheter etter andre perspektiver enn de FN la til grunn i 1948. Et slikt motperspektiv behøvede ikke å disponere for mindre ansvarlighet, mindre fred eller mindre verdighet. Mange vil si: Tvert imot.